

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ З ДИСЦИПЛІНИ
«ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АУДИТ»

«Узгоджено»
деканом магістерської підготовки
_____ Боровська Г.О.

«Затверджено»
на засіданні кафедри
економіки природокористування
Протокол № 8 від 7.04.2015 р.
Зав.кафедри _____ Губанова О.Р.

Одеса 2015

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ З ДИСЦИПЛІНИ
«ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АУДИТ»**

Одеса-2015

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ З ДИСЦИПЛІНИ
«ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АУДИТ»**

«Узгоджено»
на факультеті магістерської
та аспірантської підготовки

Одеса-2015

Методичні вказівки до організації самостійної роботи студентів з дисципліни «Екологічний менеджмент та аудит»/ к.геогр.н., доцент кафедри економіки природокористування Бунякова Ю.Я. – Одеса, ОДЕКУ, 2015. – 23 с.

Методичні вказівки призначені для студентів-магістрів 5 та 6 курсів денної форми навчання зі спеціальностей «Економіка довкілля та природних ресурсів» та «Екологія та охорона навколишнього середовища», «Екологічна безпека», «Радіоекологія», «Прикладна екологія та збалансоване природокористування (за галузями)».

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
1 ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА.....	6
2 ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПО ВИВЧЕННЮ ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ.....	7
3 ІНДИВІДУАЛЬНЕ (ДОМАШНЄ) ЗАВДАННЯ.....	21
4 ОРГАНІЗАЦІЯ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ ТА ВМІНЬ СТУДЕНТІВ.....	22

ПЕРЕДМОВА

Одним з основних завдань сучасної освіти є формування екологічного способу мислення. Сьогодні рушійною силою розвитку людського суспільства залишаються протиріччя між безмежною здатністю розвивати матеріальні і духовні потреби людей і обмеженістю природних та енергетичних ресурсів. Людство знаходиться на тій межі, коли на задоволення матеріальних потреб вже може не вистачити природних ресурсів. Йдеться про втрату природою спроможності до самовідтворення.

Функціонування будь-якого господарського об'єкту повинно оцінюватися рівнем досягнення певної якості навколишнього середовища. Існує зв'язок між якістю продукції і якістю навколишнього середовища. Чим вища якість продукції (з урахуванням екологічної оцінки використання відходів і результатів природоохоронної діяльності в праці виробництва), тим вища якість навколишнього середовища.

На рівні підприємства діючий механізм природокористування не забезпечує акумуляцію фінансових ресурсів природоохоронного призначення, недостатньо корелює з економічними інтересами підприємства. Суттєве покращення якості навколишнього середовища потребує багато часу та активної природоохоронної роботи. Виникає необхідність у формуванні і активній реалізації на всіх рівнях управління нової парадигми суспільного розвитку, основу якої повинна складати гармонізація відносин в системі «суспільство-виробництво-природа». В нашій країні набувають все більшого розповсюдження підходи, пов'язані з екологізацією усіх напрямків суспільної діяльності.

Для удосконалення організації і управління природокористуванням на рівні підприємства повинна бути сформована принципово нова система екологічного менеджменту. Головною метою цієї системи є забезпечення мінімальних екологічних витрат підприємства при даному обсязі й існуючому технічному рівні розвитку виробництва.

В системі екологічного менеджменту особливе місце займає екологічний аудит, інструмент, що складається з організаційно-економічних факторів захисту навколишнього середовища. Екологічний аудит дозволяє вибрати оптимальний варіант природоохоронних заходів, організувати інформаційно-аналітичний контроль за станом і ступенем експлуатації природоохоронної техніки, дати економічну оцінку технічним і технологічним новаціям, що запроваджуються.

Дисципліна «Екологічний менеджмент та аудит» належить до циклу природничо-наукової професійної підготовки магістрів за спеціальностями «Економіка довкілля та природних ресурсів», «Екологія та охорона навколишнього середовища», «Екологічна безпека», «Радіоекологія», «Прикладна екологія та збалансоване природокористування (за галузями)».

Метою вивчення дисципліни «Екологічний менеджмент та аудит» є вивчення наслідків екологічної діяльності підприємств, визначення впливу

факторів на їх відхилення для виявлення в подальшому недоліків, а також розробка заходів, спрямованих на стабілізацію та покращення стану навколишнього природного середовища.

Обсяги вивчення окремих розділів та тем, а також заходи поточного контролю та підсумкової атестації визначаються згідно робочої програми навчальної дисципліни.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен знати про сучасні тенденції та інструменти екологічного менеджменту й аудиту, теоретичні засади розробки та впровадження системи екологічного менеджменту на підприємстві, мати базові знання про становлення та реалізацію положень Закону України «Про екологічний аудит».

Мета методичних вказівок – допомогти студентам-магістрам спеціальностей «Економіка довкілля та природних ресурсів», «Екологія та охорона навколишнього середовища», «Екологічна безпека», «Радіоекологія», «Прикладна екологія та збалансоване природокористування (за галузями)» у самостійному вивченні та засвоєнні матеріалу дисципліни за принципами модульно-кредитної системи організації навчального процесу.

Методичні вказівки до організації самостійної роботи студентів-магістрів з дисципліни «Екологічний менеджмент та аудит» містять у собі загальні положення, список рекомендованої літератури, порядок організації поточного та підсумкового контролю знань при вивченні даної дисципліни, варіанти індивідуального (домашнього) завдання та контрольні запитання для самоперевірки.

Додержання зазначених вказівок сприятиме формуванню у студентів-магістрів професійних навичок та підвищенню їхньої загальної і спеціальної еколого-економічної культури, вмінню вивчати, систематизувати та аналізувати необхідний матеріал за вказаною тематикою.

1 ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Перелік тем теоретичного курсу

- Тема 1.** Об'єкт і предмет екологічного менеджменту.
- Тема 2.** Основні принципи й елементи системи екологічного менеджменту.
- Тема 3.** Міжнародний підхід до екологічного менеджменту.
- Тема 4.** Історичні аспекти розвитку понять ISO та EMAS.
- Тема 5.** Визначення екологічного менеджменту з позицій міжнародних стандартів.
- Тема 6.** Перспективи розвитку екологічного менеджменту в Україні.
- Тема 7.** Системний підхід у дослідженні екологічного менеджменту.
- Тема 8.** Екологічний менеджмент як ключова складова сталого розвитку.
- Тема 9.** Концепція становлення екологічного менеджменту в Україні.
- Тема 10.** Основні поняття та принципи екологічного аудиту.
- Тема 11.** Форми та види екологічного аудиту.
- Тема 12.** Порядок проведення екологічного аудиту та організації еколого-аудиторської діяльності.
- Тема 13.** Екологічний аудит як складова еколого-економічного механізму в системі екологічного менеджменту.
- Тема 14.** Екологічний аудит в сучасній економіці України.

Перелік тем практичних занять

Тема 1. Екологічний аудит в системі екологічного менеджменту України і природоохоронної діяльності.

Мета роботи:

1. Розглянути основні поняття та визначення, такі як «екологічний менеджмент», «екологічний аудит».
2. Визначити роль, предмет, мету і завдання системи екологічного менеджменту та аудиту.
3. Визначити основні принципи функціонування системи екологічного менеджменту на підприємстві.
4. Розглянути стандарти і рекомендації у галузі екологічного менеджменту та аудиту.

Зміст практичної роботи передбачає опрацювання теоретичного матеріалу, що, насамперед, повинен містити наступні завдання:

Рекомендована література [1–8].

Тема 2. Суб'єкти та об'єкти екологічного аудиту, аудиторські послуги.

Мета роботи:

1. Визначити основні поняття, принципи та складові екологічного аудиту.

2. *Визначити методику проведення процедури екологічного аудиту.*
  3. *Визначити основні види та особливості екологічного аудиту.*
- Рекомендована література [5–8, 13–15].*

Тема 3. Концептуальні положення щодо запровадження екологічного аудиту в Україні. Типи аудиту, цілі та функції

Мета роботи:

1. *Визначити основні концептуальні, законодавчі та методологічні засади запровадження екологічного аудиту в Україні.*
  2. *Вивчення цілей, функцій та видів екологічного аудиту.*
- Рекомендована література [8–3,8,11].*

2 ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПО ВИВЧЕННЮ ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Тема 1. Об'єкт і предмет екологічного менеджменту.

При вивченні даної теми слід звернути увагу на наступне. Екологічний менеджмент має як теоретичне, так і практичне значення. В умовах функціонуючої системи народного господарства в країні в даний час екологічний менеджмент покликаний давати конкретні рекомендації з різних шляхів використання природних ресурсів.

У більш широкому розумінні екологічний менеджмент повинний сприяти розробці основ концепції стійкого еколого-економічного розвитку. Такий розвиток припускає відмову від сформованої на практиці концепції екстенсивного економічного зростання, що лежала в основі розвитку системи світового господарства і природних ресурсів, яка базувалася на уявленні про невичерпність і необмеженість можливостей природного середовища до самовідновлення.

Екологічний менеджмент тісно пов'язаний з економікою країни і формує вихідну інформацію про необхідність використання природних ресурсів при вирішенні завдань ефективного розвитку виробництва. Виникнення нових завдань раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього середовища обумовлено відчутною потребою практики господарювання. Комплексний програмно-цільовий підхід до розвитку нових форм власності і ринкової економіки відбиває взаємозв'язок усіх розділів програми природокористування. Розвитку наукових основ екологічного менеджменту сприяє розробка генеральних схем розміщення продуктивних сил, що включають регіональні аспекти, виробничі особливості, ресурсні потенціали і т.д.

Література [1–4, 13–15 та ін.].

Питання для самоперевірки:

- 1. Дати визначення поняття екологічного управління та екологічного менеджменту.*
- 2. Що є предметом екологічного менеджменту?*
- 3. Що є об'єктом екологічного менеджменту?*

Тема 2. Основні принципи й елементи системи екологічного менеджменту.

При вивченні даної теми студенту-магістру слід сформулювати і закріпити чіткі знання щодо основних принципів й елементів системи екологічного менеджменту.

Література [1–4, 7].

Питання для самоперевірки:

- 1. Дати визначення першого принципу системи екологічного менеджменту.*
- 2. У чому полягає суть принципу «планування» в системі екологічного менеджменту?*
- 3. Розкрити особливості принципу «реалізації» в СЕМ.*
- 4. Що передбачає четвертий принцип системи екологічного менеджменту – «оцінка і вимір»?*
- 5. Дати характеристику принципу СЕМ – «перевірка і поліпшення».*

Тема 3. Міжнародний підхід до екологічного менеджменту.

При вивченні даної теми слід звернути увагу на наступне.

Кожна держава піклується про збереження й раціональне використання і відтворення природних ресурсів, працює над вирішенням протиріччя між потребами суспільства і можливостями природи, займається екологічною освітою і вихованням своїх громадян. Як відомо, екологічні проблеми носять глобальний характер і для свого вирішення потребують об'єднання зусиль багатьох держав.

Світове співтовариство з 70-х років минулого сторіччя встало на шлях спільного розгляду і здійснення заходів для практичного подолання екологічної кризи. Перша міжнародна нарада, присвячена охороні природи, відбулася з ініціативи Чехословаччини в травні 1971 році. Це був симпозіум Європейської економічної комісії Організації Об'єднаних Націй. 5 червня 1972 році у Стокгольмі відкрилася конференція ООН по навколишньому середовищу, і ця дата вважається початком міжнародного співробітництва. Вона пройшла під гаслом «Земля тільки одна». 27 сесія Генеральної Асамблеї ООН цей день проголосила Всесвітнім днем захисту навколишнього середовища.

По різних екологічних проблемах держави вступають у багатобічні відносини, часто під егідою міжнародних організацій, союзів, програм, що входять у систему ООН, а також інших неурядових організацій.

Міжнародне співробітництво спрямоване на швидке вирішення природоохоронних проблем, що постають одночасно перед багатьма країнами.

Література [8–11 та ін.].

Питання для самоперевірки:

1. Що є початком міжнародного співробітництва в галузі охорони навколишнього природного середовища?

2. Які міжнародні організації, спілки і програми приймають участь в вирішенні питань охорони довкілля?

3. В чому полягають особливості впровадження екологічного менеджменту в Україні та світі?

Тема 4. Історичні аспекти розвитку понять ISO та EMAS.

При вивченні даної теми студент має оволодіти наступними знаннями.

Поняття «екологічний менеджмент» вперше з'явилося в «Порядку денному на XXI століття», прийнятому в Ріо-де-Жанейро в 1992 році, у якому підкреслювалось, що «екологічний менеджмент варто віднести до ключової домінанти сталого розвитку її одночасно до вищих пріоритетів промислової діяльності і підприємництва». Разом з тим, на сьогодні не існує єдиних загальноприйнятих визначень екологічного менеджменту.

Для України поняття екологічного менеджменту є досить новим і дотепер не закріпленим законодавчо. Тим часом у міжнародній практиці він вже реалізується в практичних механізмах діяльності зі своєю правовою, нормативно-методичною й економіко-регулюючою базою. При цьому система екоменеджменту і екоаудиту (CEMA) розглядається як важіль регулювання забруднення, коли відповідальність і партнерство відіграють рівноправну роль в охороні середовища. Разом з тим, це ринково-орієнтований механізм, а не інструмент адміністративно-командної системи.

Появу ISO 14000 – серії міжнародних стандартів систем екологічного менеджменту на підприємствах і в компаніях називають однією з найбільш значних міжнародних природоохоронних ініціатив. Завдання ISO – сприяти розробці повсюдно визнаних стандартів, правил і інших аналогічних документів з метою полегшення міжнародного обміну товарами і послугами. Усі стандарти ISO є добровільними; вони можуть затверджуватися як обов'язкові на національному рівні чи в межах окремих підприємств, організацій і т.п.

Стандарт ISO 14001 встановлює вимоги до системи екологічного менеджменту, що дозволяють будь-якому підприємству сформулювати екологічну політику і мету відповідно до вимог природоохоронного

законодавства своєї країни. У стандарті наведені основні поняття і визначення, а також пропонуються рекомендації в сфері екологічної політики, планування, цілей і завдань, програми і системи екологічного менеджменту. Відповідно до наведених рекомендацій будь-яке підприємство може створити систему екологічного менеджменту, розвинути його функції, і забезпечувати підтвердження відповідності цієї системи вимогам стандарту.

Разом з тим сертифікація підприємства з ISO 14000 може розглядатися як проміжний крок до узгодження його діяльності з вимогами EMAS, оскільки принципи EMAS більш прогресивні і створюють більш надійну основу для досягнення основної мети введення стандартів у сфері екологічного менеджменту – зменшення рівня негативного впливу антропогенної діяльності на навколишнє середовище.

При цьому принципово нове в даній системі те, що в сфері регулювання еколого-економічних взаємин основний акцент робиться на внутрішньо-фірмові методи захисту навколишнього середовища. Йдеться про створення для підприємств таких стимулів, у першу чергу, економічних, що спонукають їх до добровільного прийняття офіційних директив у сфері екологічного менеджменту. При цьому зберігається індивідуальна воля вибору рішень і заохочується інноваційний екологічний менеджмент, а не його пасивна форма як доповнення до механізму законодавчого регулювання.

Література [1–11, 16–21].

Питання для самоперевірки:

- 1. Коли і де вперше пролунало поняття «екологічний менеджмент»?*
- 2. Що стало початковим етапом розвитку екологічного менеджменту?*
- 3. Дати визначення терміну EMAS.*
- 4. Що являють собою стандарти серії ISO 14000?*
- 5. Які спонукальні мотиви введення СЕМА Вам відомі?*

Тема 5. Визначення екологічного менеджменту з позицій міжнародних стандартів.

При вивченні теми студенту-магістру слід звернути увагу на наступне.

Відповідно до прийнятого в міжнародних стандартах визначення, система екологічного менеджменту (СЕМА) являє собою частину загальної системи менеджменту, що включає організаційну структуру, планування діяльності, розподіл відповідальності, практичну роботу, а також процедури, процеси і ресурси для розробки, впровадження, оцінки досягнутих результатів і вдосконалення екологічної політики.

Вперше термін «менеджмент» стосовно сфери вітчизняного управління природоохоронною діяльністю був застосований відомим українським вченим у галузі економіки й екології В.Я. Шевчуком.

Сьогодні, виходячи з найбільш істотних розходжень у поняттях «екологічне управління» і «екологічний менеджмент» у прикладному аспекті, фахівцями пропонуються такі визначення. *Екологічне управління* – діяльність державних органів і економічних суб'єктів, що спрямована на дотримання обов'язкових вимог природоохоронного законодавства, а також на розробку і реалізацію відповідних цілей, проектів і програм, а *екологічний менеджмент* – ініціативна і результативна діяльність економічних суб'єктів, спрямована на досягнення їхніх власних екологічних цілей, проектів і програм, розроблених на основі принципів екоефективності і екосправедливості. Таким чином, ефективний екологічний менеджмент забезпечує підприємству кредит довіри у відносинах з усіма зацікавленими в його діяльності сторонами, в чому і вбачається основна перевага екологічного менеджменту у порівнянні з традиційним формальним екологічним управлінням. *Література [5–7, 11].*

Питання для самоперевірки:

- 1. В чому полягають особливості екологічного менеджменту в Україні?*
- 2. В чому полягають відмінності понять «екологічне управління» і «екологічний менеджмент» ?*
- 3. В чому полягають спільні риси понять «екологічне управління» і «екологічний менеджмент» ?*

Тема 6. Перспективи розвитку екологічного менеджменту в Україні.

При вивченні даної теми слід звернути увагу на наступне.

Незважаючи на розходження, функції екологічного управління й екологічного менеджменту в цілому збігаються. Разом з тим для екологічного менеджменту характерний істотний розвиток, поглиблення і розширення ряду функцій і відповідної діяльності, що у традиційному екологічному управлінні реалізуються достатньо поверхнево і формально.

Екологічний менеджмент як поняття «частини загальної системи управління підприємством, що включає організаційну структуру, обмежене коло відповідальності, управлінські процедури і процеси, а також ресурси, необхідні для визначення і впровадження екологічної політики підприємства», відповідає сутності міжнародних стандартів ISO 14000.

Для умов України необхідне відповідне корегування цього поняття, з огляду на те, що без трансформації загальної системи управління природоохоронною діяльністю в цілому, тобто в масштабах країни, неможливо говорити про реформування системи управління на локальному рівні, тобто на рівні організацій. Це визначено мотивацією і спонукальними стимулами реалізації СЕМА. Йдеться про підготовку відповідного базового

підґрунтя (законодавчого, нормативного, економічного), яке б забезпечувало розвиток екологічного менеджменту в Україні.

Література [1–8, 13–15 та ін.].

Питання для самоперевірки:

1. *В чому, на Вашу думку, полягають проблеми на шляху впровадження системи екологічного менеджменту в Україні?*

2. *Чим відрізняються системи спонукальних мотивів (стимулів) впровадження СЕМА в Україні і за рубежом?*

Тема 7. Системний підхід у дослідженні екологічного менеджменту.

При вивченні даної теми слід звернути увагу на наступне. Загальновідомо, що формування методології системного підходу базується на використанні знань про системи: їхньої класифікації, загальних системних властивостей природи і видів їхнього поводження. Основою методології системного підходу є системне бачення світу і системне мислення. Цим вимогам повинна відповідати і структура системи екологічного менеджменту, яка є модифікацією традиційної моделі, але з якісно новим наповненням.

При цьому ключовим моментом є вибір об'єкта, предмета і визначення генеральної мети дослідження, яка полягає в розробці теоретико-методологічних основ формування ефективно діючої системи екологічного менеджменту (СЕМА) в умовах ринкових перетворень в Україні на базі впровадження більш ефективних економічних інструментів.

За об'єкт дослідження доцільно обрати існуючий досвід природокористування в Україні і за рубежом з визначенням різних рівнів регіоналізації, а за предмет дослідження – теоретичні і методологічні основи становлення і розвитку якісно нової ідеології управління природоохоронною діяльністю в Україні – екологічного менеджменту – у контексті створення ефективних моделей ринкових реформ в Україні.

Література [5–8, 11,15].

Питання для самоперевірки:

1. *В чому полягає системний підхід у дослідженні екологічного менеджменту?*

2. *Що є об'єктом і предметом дослідження екологічного менеджменту?*

Тема 8. Екологічний менеджмент як ключова складова сталого розвитку.

Вивчення вказаної теми вимагає звернути увагу на наступне.

На сучасному етапі історичну перспективу людства насамперед визначає екологічний фактор. Стає очевидним вплив екологічних умов на розвиток усіх без винятку компонентів соціуму.

Саме це визначає необхідність розробки нової еколого-економічної концепції, розвиток і реалізація якої на практиці законодавчими і виконавчими структурами буде сприяти «екологізації» мислення і перегляду багатьох стереотипів у процесах прийняття еколого-орієнтованих рішень.

Концепція сталого розвитку узагальнює в собі процес виживання і відновлення генофонду нації, активізацію ролі кожної окремої людини в суспільстві, забезпечення його прав, збереження природного середовища, формування умов для відновлення біосфери і її локальних екосистем, орієнтацію на зниження рівня антропогенного впливу на навколишнє середовище і гармонізацію розвитку людини і природи.

Разом з тим, непогодженість темпів економічного розвитку і вимог екологічної безпеки, домінування природомістких галузей, висока питома вага ресурсо- і енергомістких застарілих технологій, сировинна орієнтація експорту, мілітаризація виробництва, відсутність гуманістичних цінностей серед пріоритетів розвитку, а також недостатній рівень екологічної культури і споживання ведуть до поглиблення кризових явищ в економіці, погіршення стану навколишнього природного середовища, що створює реальну загрозу для життя і діяльності нинішніх і майбутніх поколінь.

Ідея сталого розвитку стосується не лише сучасності: вона адресована як поколінням, що живуть зараз, так і майбутнім. Це ідеологія рівноправності всіх поколінь і всіх людей кожного покоління, справедливості в просторі і в часі, ефективного використання потенційних можливостей, збалансованості суспільного розвитку і збереження природи.

Таким чином, основні завдання сталого розвитку полягають у:

- забезпеченні динамічного соціально-економічного зростання;
- збереженні навколишнього природного середовища;
- раціональному використанні природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення потреб нинішнього і майбутнього поколінь через побудову високоефективної економічної системи, що стимулює продуктивність, науково-технічний прогрес, соціальну спрямованість.

Отже, забезпечення виходу України з економічної кризи, продовження курсу реформ і досягнення економічного зростання можливо лише за умови удосконалення системи державного регулювання, проведення змістовних і послідовних структурних перетворень.

Література [10–11, 23–30].

Питання для самоперевірки:

- 1. Що є основними цілями сталого розвитку?*
- 2. Охарактеризуйте принципи сталого розвитку.*

Тема 9. Концепція становлення екологічного менеджменту в Україні.

При вивченні даної теми слід звернути увагу на наступне.

Нині, як правильно констатують вчені, система управління в природоохоронній сфері повинна зазнати радикальних перетворень разом з іншими відносинами в суспільстві. Їхня необхідність обумовлена зміною пріоритетів, тим, що ідеологія, яка лежить в основі адміністративно-командної системи, зайшла в очевидну суперечність з вимогами розвитку продуктивних сил і життєзабезпечуючими нормами прав людини.

Перебороти глобальну екологічну кризу окремими діями неможливо, тому необхідна консолідація зусиль, спрямована на трансформацію екологічної свідомості громадян. Однак, це може відбутися лише в тому випадку, якщо буде існувати визначена ідеологічна домінанта сталого розвитку України – якісно нова ідеологія управління природоохоронною діяльністю, побудована на фундаменті пріоритету природних національних цінностей з урахуванням стратегії загальнодержавних завдань.

Для того щоб здійснювати економічне зростання, необхідно мати адекватну цьому систему екологічного управління і відповідну світоглядну основу (культуру), що були б здатні забезпечувати продуктивність, ефективність, динамічність.

Література [1–3, 11,15].

Питання для самоперевірки:

- 1. Дайте визначення поняттю концепція.*
- 2. Дайте визначення поняттю ідеологія.*
- 3. Які етапи у своєму становленні проходить розвиток екологічного менеджменту?*

Тема 10. Основні поняття та принципи екологічного аудиту.

Ключовими питаннями при вивченні вказаної теми є наступне.

Одним з нових інструментів, що дозволяють ефективно регулювати еколого-економічні відносини з дотримання вимог екологічної безпеки, є екологічний аудит. В цілому аудит, як елемент системи забезпечення прав власності, надзвичайно важливий для економіки, тому що дозволяє зменшити інформаційний і комерційний ризики, пов'язані із прийняттям управлінських рішень.

Завдання розробки і реалізації державної стратегії сталого розвитку України, окремих її регіонів припускає посилення екологічної складової економіки і гармонізацію екологічних і економічних інтересів суспільства. В цих умовах застосування процедури екологічного аудиту є необхідною умовою ефективною реалізації екологічної політики і передумовою прийняття обґрунтованих еколого-економічних рішень.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про широке практичне застосування процедури екологічного аудиту, як засобу одержання й оцінки екологічної інформації про підприємство чи інший господарський об'єкт з метою вироблення необхідних коригувальних заходів і прийняття рішень на різних рівнях управління – від керівництва конкретним підприємством, організацією до органів державної влади на рівні міського району, адміністративного району, міста в цілому.

Закон України «Про екологічний аудит» від 24.06.2004 № 1862-IV визначає основні правові та організаційні засади здійснення екологічного аудиту і спрямований на підвищення екологічної обґрунтованості та ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

Екологічний аудит в Україні проводиться з метою забезпечення додержання законодавства про охорону навколишнього природного середовища в процесі господарської та іншої діяльності.

Основними завданнями екологічного аудиту є:

- збір достовірної інформації про екологічні аспекти виробничої діяльності об'єкта екологічного аудиту та формування на її основі висновку екологічного аудиту;
- встановлення відповідності об'єктів екологічного аудиту вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту;
- оцінка впливу діяльності об'єкта екологічного аудиту на стан навколишнього природного середовища;
- оцінка ефективності, повноти і обґрунтованості заходів, що вживаються для охорони навколишнього природного середовища на об'єкті екологічного аудиту.

Конкретні завдання екологічного аудиту в кожному окремому випадку визначаються замовником, виходячи з його потреб, відповідно до законодавства України, характеру діяльності об'єкта екологічного аудиту.

Література [5–7].

Питання для самоперевірки:

1. Дати визначення поняттю екологічний аудит.
2. Що є об'єктом екологічного аудиту?
3. Що є суб'єктом екологічного аудиту?
4. Що є критерієм екологічного аудиту?
5. В чому полягає мета і основними завдання екологічного аудиту?
6. Назвіть основні принципи екологічного аудиту.

Тема 11. Форми та види екологічного аудиту.

Вивчення вказаної теми вимагає звернути увагу на наступне.

Екологічний аудит в Україні може бути добровільним чи обов'язковим.

Добровільний екологічний аудит здійснюється стосовно будь-яких об'єктів екологічного аудиту на замовлення заінтересованого суб'єкта за згодою керівника чи власника об'єкта екологічного аудиту.

Обов'язковий екологічний аудит здійснюється на замовлення заінтересованих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування щодо об'єктів або видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку, відповідно до переліку, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Екологічний аудит поділяється на внутрішній та зовнішній.

Внутрішній екологічний аудит об'єкта проводиться на замовлення його власника чи органу, уповноваженого на управління ним, для власних потреб. Зовнішній екологічний аудит проводиться на замовлення інших заінтересованих суб'єктів.

Екологічний аудит може здійснювати особа (екологічний аудитор), яка має відповідну вищу освіту, досвід роботи у сфері охорони навколишнього природного середовища або суміжних сферах не менше чотирьох років підряд та якій видано в установленому порядку сертифікат на право здійснення такої діяльності.

Література [5–7].

Питання для самоперевірки:

- 1. В яких випадках проводиться добровільний екологічний аудит?*
- 2. Що є підставою для проведення обов'язкового екологічного аудиту?*
- 3. Які види екологічного аудиту Ви знаєте?*
- 4. При яких умовах проводиться зовнішній екологічний аудит?*
- 5. Які вимоги пред'являються до виконавця екологічного аудиту?*

Тема 12. Порядок проведення екологічного аудиту та організації еколого-аудиторської діяльності.

Ключовими питаннями при вивченні вказаної теми є наступне.

Екологічний аудит проводиться на підставі договору між замовником та виконавцем, укладеного відповідно до вимог Закону України «Про екологічний аудит» та інших нормативно-правових актів.

Виконавці екологічного аудиту несуть визначену законом та договором відповідальність перед замовником за виконання визначених договором зобов'язань та достовірність висновків екологічного аудиту.

Термін проведення екологічного аудиту визначається договором.

Результати екологічного аудиту подаються у формі звіту про екологічний аудит. Звіт про екологічний аудит є власністю його замовника і підставою для прийняття ним відповідних рішень.

Висновки обов'язкового екологічного аудиту враховуються при визначенні умов приватизації об'єктів державної власності, що здійснюють діяльність, яка становить підвищену екологічну небезпеку, екологічного

страхування об'єктів, що здійснюють таку діяльність, передачі або придбанні об'єктів у державну власність та в інших випадках, передбачених законодавством.

Сертифікат на право проведення екологічного аудиту видається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, і який веде реєстр екологічних аудиторів та юридичних осіб, що мають право на його здійснення. Термін чинності сертифіката – три роки.

Література [5–7].

Питання для самоперевірки:

- 1. Назвіть правові підстави для проведення екологічного аудиту.*
- 2. Що повинен містити звіт про екологічний аудит?*
- 3. Яким органом видається сертифікат на право проведення екологічного аудиту?*
- 4. Хто фінансує проведення екологічного аудиту?*

Тема 13. Екологічний аудит як складова еколого-економічного механізму в системі екологічного менеджменту.

При вивченні даної теми слід звернути увагу на наступне. Одним з нових інструментів, що дозволяють ефективно регулювати еколого-економічні відносини з дотримання вимог екологічної безпеки, є екологічний аудит. В цілому аудит, як елемент системи забезпечення прав власності, надзвичайно важливий для економіки, тому що дозволяє зменшити інформаційний і комерційний ризики, пов'язані із прийняттям управлінських рішень.

Екологічний аудит, початково введений в економічно розвинених державах як засіб захисту інтересів підприємницьких структур, був спрямований на зниження рівня ризику для навколишнього середовища і здоров'я людей та сприяння в регулюванні заходів у сфері охорони навколишнього середовища. Стосовно завдань приватизації, екологічний аудит у світовій практиці розроблявся як інструмент для аналізу умов, пов'язаних з об'єктом приватизації. Він виступає в даному випадку як основний вид еколого-економічного аналізу при її проведенні.

У широкому розумінні екоаудит є незалежним оглядом в інтересах виробника (власника) і держави ефективності управління природокористуванням. У цьому зв'язку мета проведення аудиту залежить від його типу: фінансовий, технічний, енергетичний, управлінський тощо.

До основних принципів, якими варто керуватися при господарській діяльності, що спричиняє чи здатна спричинити негативний вплив на стан навколишнього середовища, поряд з охороною життя і здоров'ям людини, відносяться забезпечення раціонального використання і відтворення

природних ресурсів і недопущення необоротних наслідків для навколишнього середовища.

Цілі аудитування визначаються в залежності від: діючого економічного механізму охорони навколишнього середовища; екологічної політики господарського суб'єкта; коротко- і довгострокових потреб управлінського персоналу господарського суб'єкта.

При цьому визначаються організаційні, функціональні, територіальні і нормативно-правові межі програми екологічного аудиту. Наприклад, організаційні межі програми екологічного аудиту – конкретні підрозділи, виробництва, об'єкти, функції, системи, що підлягають аудитуванню. Функціональні межі програми екологічного аудиту – перелік факторів впливу на навколишнє середовище і перелік джерел впливу, класифікація відходів, а також характеристика систем екологічного контролю і управління. *Література [5–7, 23–30 та ін.].*

Питання для самоперевірки:

1. Які переваги надає суб'єкту господарювання процедура екологічного аудиту?

2. Які, на Вашу думку, існують проблеми, що пов'язані із дотриманням вимог та норм екологічного законодавства, в сучасних економічних умовах?

Тема 14. Екологічний аудит в сучасній економіці України.

При вивченні вказаної теми студенту-магістру слід звернути увагу на наступне. Найбільш актуальним є застосування екоаудиту при приватизації. Це пов'язано з врахуванням екологічного фактора при оцінці майна. Інвестор, покупець державного майна, буде брати на себе зобов'язання з забезпечення екологічної безпеки виробництва за європейськими чи світовими стандартами. Це стане причиною екологічних витрат, що повинні враховуватися в процесі визначення вартості об'єктів приватизації.

Врахування висновків і рекомендацій незалежного екологічного аудиту в процесі приватизації підприємств можна впевнено віднести до числа вагомих факторів підвищення екологічної безпеки регіону, стимулювання залучення природоохоронних інвестицій з недержавного сектору економіки.

Екоаудит у процесі приватизації може проводитися за двома напрямками. Перший пов'язаний з визначенням екологічного стану місцевості, на якій розташований об'єкт приватизації (екоаудит місцевості). Другий обумовлений визначенням екологічної безпеки самого об'єкта (екоаудит підприємства).

В інвестиційному процесі більше задіяна державна екологічна експертиза. Але її функції обмежені законодавчими положеннями в межах висновків, що визначають, встановлюють чи оцінюють відхилення від вимог чи норм природоохоронного законодавства. Це, в основному, функції дозволу на реалізацію інвестиційних програм, проектів і господарських

рішень. Інші функції екологічного аудиту не тільки оцінні, але і рекомендаційні. Тобто, екоаудит не тільки надає висновки про можливі негативні впливи на навколишнє середовище, стан екологічної безпеки, але й оцінює ступінь ризику, представляє кваліфіковані рекомендації щодо заходів, які необхідно врахувати при проектуванні чи будівництві, оцінює їхню вартість.

Література [5–7, 23–30 та ін.].

Питання для самоперевірки:

1. Назвіть основні сфери застосування екологічного аудиту в сучасній економіці України.

2. В чому полягають особливості екоаудиту в інвестиційному процесі?

3. Як впливає екологічний аудит при ціноутворенні в різних галузях промисловості й у різних районах країни?

4. Що передбачає екологічний аудит і «зелені технології» в сучасній економіці?

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Бобровський А.А. Екологічний менеджмент. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2010. – 586 с.
2. Екологічний менеджмент: Навч. посіб. / За ред. В. Ф. Семенова, О. Л. Михайлюк. – К.: Знання, 2006. – 366 с.
3. Екологічний менеджмент: Зб. наук. пр. / За ред. В. А. Гайченка. – К.: МАУП, 2006. – 266 с.
4. Пахомова Н.В. Экологический менеджмент. Учебник в 2-х частях. Ч. 1. – Санкт-Петербург, 2003. – 254 с.
5. Екологічний аудит: Підручник / Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. та ін. – К.: Вид-во «Символ – Т», 2008. – 220 с.
6. Закон України «Про екологічний аудит» від 24.06.2004 р. № 1862-IV.
7. Екологічний менеджмент та аудит: Навчальний посібник / Т.П. Галушкіна, Л.М. Грановська. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2013.

Додаткова література

8. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 26.06.91 р. № 1264-ХІІ.
9. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
10. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 № 2818-VI.

- 11.Доповідь Конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку // Ріо-де-Жанейро, 3-14 червня 1992 р.
- 12.Адаменко О., Міщенко Л. Екологічний аудит територій. — Івано-Франківськ: Факел, 2000. — 341 с. 52
- 13.Бабина Ю. В., Бобров А. Л. Основы экологического менеджмента: Учеб. пособие. — М.: Диалог-МГУ, 2000. — 16 с.
- 14.Балацький О., Лук'янихін В., Лук'янихіна О. Екологічний менеджмент: проблеми та перспективи становлення та розвитку // Економіка України. — 2000. — № 5. — С. 68–73.
- 15.Галушкіна Т. П., Харичков С. К. Экологический менеджмент в Украине: реалии и перспективы. — Одесса: ИПРЭЭИ НАНУ, 1998. — 107 с.
- 16.ДСТУ ISO 14001-97. Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування. — К.: Держстандарт, 1998.
- 17.ДСТУ ISO 14004-97. Системи управління навколишнім середовищем. Загальні настанови щодо принципів управління, систем та засобів забезпечення.
- 18.ДСТУ ISO 14010-97. Настанови щодо екологічного аудиту. Загальні принципи.
- 19.ДСТУ ISO 14011-97. Настанови щодо екологічного аудиту. Процедури аудиту. Аудит систем управління навколишнім середовищем.
- 20.ДСТУ ISO 14012-97. Настанови щодо екологічного аудиту. Кваліфікаційні вимоги до аудиторів з екології. Державні стандарти України (Вид. офіц.). — 1997. — 227 с.
- 21.ДСТУ ISO 14001-97. Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування. — К.: Держстандарт, 1998.
- 22.Екологічне право України / за ред. В. К. Попова, А. П. Гетьмана. — Х., 2001. — 480 с.
- 23.Екологічне право України: Підручник / за ред. Каракаша І.І. — Одеса: Фенікс, 2012.

Web – ресурси

- 24.Всеукраїнська екологічна ліга – <http://www.ecoleague.net>
- 25.Екоклуб «Зелена хвиля» – <http://ecoclub.kiev.ua>
- 26.Екологічні новини – <http://greenhome.com.ua>
- 27.Еколого-гуманітране об'єднання «Зелений світ» – <http://www.greenworld.org.ua>
- 28.Український екологічний портал – <http://www.ecoport.org.ua>
- 29.Экологический портал – <http://portaleco.ru>
- 30.Міжнародний, суспільно-політичний тижневик «Дзеркало тижня» – <http://dt.ua>

3 ІНДИВІДУАЛЬНЕ (ДОМАШНЄ) ЗАВДАННЯ

Індивідуальне (домашнє) завдання має виконувати кожний студент індивідуально, відповідно до цих методичних вказівок та запропонованих варіантів. Виконання роботи повинно бути виконано в строк, визначений викладачем.

Виконанню домашнього завдання має передувати глибоке вивчення рекомендованих літературних джерел.

Індивідуальне (домашнє) завдання з дисципліни «Екологічний менеджмент та аудит» представлено у вигляді підготовки доповіді і презентації по окремих темах, а саме:

1. Методологічні основи екологічного менеджменту
2. Механізми правової і економічної відповідальності суб'єктів екоменеджменту.
3. Міжнародні організації з сертифікації
4. Сфера використання екоаудиту та екологічної сертифікації.
5. Висновки державної екологічної експертизи.
6. Компетенція центральних органів влади у галузі екологічної експертизи.
7. Діяльність Міністерства екології і природних ресурсів.
8. Регіональні і відомчі органи управління у системі екологічного менеджменту.
9. Регулювання взаємодії органів виконавчої влади у галузі охорони навколишнього середовища.
10. Державний контроль за дотримання заповідного режиму на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду.
11. Визначення екологічного менеджменту з позицій міжнародних стандартів.
12. Стандарти і міжнародні рекомендації у сфері систем екологічного менеджменту.
13. Серія міжнародних стандартів систем екологічного менеджменту ISO 14000.
14. Ринкові інструменти екологічного менеджменту.
15. Роль екологічного менеджменту у формуванні конкурентоспроможної продукції.
16. Стан та перспективи розвитку екологічного менеджменту в Україні.
17. Шляхи формування екологічного менеджменту в Україні.
18. Запровадження системи екологічного менеджменту на вітчизняних підприємствах.
19. Сутність за завдання законодавства про охорону навколишнього природного середовища.
20. Нормативно-правове регулювання у сфері охорони, використання і відтворення природних ресурсів.

- 21.Адміністративно-нормативні інструменти екологічного менеджменту.
- 22.Визначення і сутність екологічної стандартизації та нормування.
- 23.Поняття та значення екологічного ліцензування.
- 24.Стандарти якості навколишнього середовища.
- 25.Визначення нормативів якості навколишнього середовища і продуктів харчування.
- 26.Оцінка впливу на навколишнє середовище, кількісні та якісні методи визначення екологічного ризику.
- 27.Економічне регулювання у галузі охорони навколишнього природного середовища та раціонального природокористування.
- 28.Закордонний досвід у сфері управління природоохоронною діяльністю та міжнародне співробітництво у галузі екологічного менеджменту.
- 29.Історичні корені і хронологія розвитку поняття ISO та EMAS.
- 30.Роль міжнародних стандартів та вимог в екологічному регулюванні.
- 31.Стан екологічного менеджменту в Україні.
32. Міжнародний підхід до екологічного менеджменту.
- 33.Принципи екологічного менеджменту.
- 34.Структура системи екологічного менеджменту на підприємстві.
- 35.Комунікації у системі екологічного менеджменту.
- 36.Зв'язок системи екологічного менеджменту з іншими системами управління підприємством.
- 37.Оцінка результативності впровадження системи екологічного менеджменту.

Готове домашнє завдання доповідається протягом семестру на практичних заняттях в залежності від обраної тематики, яке викладач оцінює на основі повноти висвітлення теми, вмінні аналізувати, систематизувати та презентувати матеріал.

4 ОРГАНІЗАЦІЯ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ ТА ВМІНЬ СТУДЕНТІВ

Поточна та підсумкова оцінка рівня знань студентів здійснюється за модульною накопичувальною системою.

Поточний модульний контроль з дисципліни «Екологічний менеджмент та аудит» передбачений за лекційними змістовними модулями програми ЗМ-Л1, ЗМ-Л2, одним модулем індивідуального завдання ЗМ-І3 і 2 практичними змістовними модулями програми ЗМ-П1, ЗМ-П2. **Базові знання:** характерні риси, сфери дії, цілі та функції екологічного менеджменту та аудиту, різні типи екоаудиту, вимоги до підприємства як учасника екологічного менеджменту, послідовність проведення процедури екологічного аудиту; **базові вміння:** підготувати план проведення екологічного аудиту, скласти графік проведення аудиту, скласти план опитування щодо поточного та

попереднього стану діяльності на промисловому підприємстві, провести аналіз відповідей на опитування та оцінити ризик, розробляти протокол аудиту.

Методично модульний контроль з *лекційного модуля* проводиться в формі письмової контрольної роботи.

Після написання контрольної роботи, вивчення лекційного матеріалу і виконання самостійної роботи зі змістовних модулів може бути нарахована максимальна кількість балів

Методично модульний контроль з *модуля індивідуального завдання* проводиться в формі оцінювання домашнього завдання, що передбачає підготовку доповіді і презентації по окремій заданій темі. Методично модульний контроль з *практичного модуля* проводиться в формі письмової контрольної роботи. За змістовними модулями ЗМ–П1 та ЗМ–П2 та виконання модуля індивідуального завдання може бути нарахована максимальна кількість балів

При денній формі навчання якщо за практичні і теоретичний модулі студент одержав не менше половини кількості балів (≥ 50 балів), що відведені на них, студент одержує допуск до заліку.

Наприкінці семестру студенти-магістри всіх форм навчання пишуть залікову контрольну роботу. Оцінюється залікова контрольна робота згідно еквівалентно % правильних відповідей.

Сума балів, яку одержав студент за всі контрольні роботи, індивідуальне завдання і за практичний модуль формують інтегральну оцінку студента з навчальної дисципліни.

Для денної форми навчання інтегральна оцінка (В) за дисципліну розраховується за формулою:

$$B = 0,75 \times O3 + 0,25 \times O3KP,$$

де В – інтегральна оцінка поточної роботи студента в 100-бальній шкалі по дисципліні; ОЗ – оцінка роботи студента за змістовними модулями ($O3 \geq 60\%$), ОЗКР – оцінка залікової контрольної роботи, яка проводиться на останньому занятті з дисципліни за тестами оцінки знань базової компоненти навчальної дисципліни та має бути виконана на $\geq 50\%$ від максимальної оцінки.

Залік з дисципліни «Екологічний менеджмент та аудит» виставляється студенту, у якого інтегральна оцінка поточної роботи в 100-бальній шкалі (В) складає не менше 60% від максимально можливої або не менше 60 балів.